

Examensarbeten inom Landskapsingenjörsprogrammet

Naturlika planteringar

- hur lika och hur är de lika naturen?

Pernilla Källenäs Eldstig

Förord

Naturlika planteringar – hur lika och hur är de lika naturen? är ett examensarbete inom Landskapsingenjörsprogrammet. Det är på 10 poäng på B- nivå inom ämnet Landskapsplanering vid Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap (LTJ) på Sveriges Lantbruksuniversitet i Alnarp.

Många har varit mig behjälpliga under arbetet med min uppsats.

Tack till:

Mark Huisman för utmärkt handledning, Allan Gunnarsson för examinering, Roland Gustavsson som förde mig på rätt spår, Bertil och Solveig Källenas och Christian Eldstig för uppmuntran och korrekturläsning, Ulf Källenas för fotografering. Tack till alla parkansvariga som välvilligt hjälpt mig med mina frågor: Lars Wiberg, Stig Hellerström, Svante Törnvall, Lennart Persson, Emma Nordebo, Björn Tjus, Carl Blomqvist, Ulf Stålberg och Lars Svensson.

Pernilla Källenas Eldstig

Hjärup, juni 2007.

Alla foton är tagna av författaren om inte annat anges.
Övriga bilder publiceras med tillstånd från upphovsrättsinnehavaren.

Man måste tro på det man gör även om man inte hinner med att göra det.

Lennart Persson, Parkchef, Lomma.

Sammanfattning

Jag har alltid tyckt om naturen och haft en föreställning om att all växtlighet som inte är tydligt anlagd, som en gräsmatta eller en rabatt, är något som naturen åstadkommit av sig själv. Mina ögon öppnades för alternativen när jag för första gången hörde begreppet ”naturlik plantering”.

Det här arbetets syfte är att ta reda på hur lik naturen naturlika planteringar egentligen är, om de är planerat naturlika eller något som används som utfyllnad. Syftet är också att ge en indikation på vilken status den naturlika planteringen har.

Arbetet består av tre delar. En historisk del som utforskar ursprunget till begreppet ”naturlik”. En nutidshistorisk del om hur man tänkte sig planering av naturlika ytor på 70- och 80-talen. Dessas två delar är uteslutande litteraturstudier. Sista delen är en sammanfattning av en enkät som besvarats av kommuners parkansvariga. Enkäten besvarades dels skriftligen av fem parkansvariga i fyra kommuner, dels av två parkansvariga i muntliga intervjuer.

Några slutsatser

Den historiskt sett ”naturliga” engelska parkstilen, som kom som en motreaktion på den strikta franska, var inte speciellt naturlig och gjorde ofta större åverkan på det befintliga landskapet än den franska. Epitetet ”engelsk” i Engelsk Parkstil är också ifrågasatt. Flera länder vill göra anspråk på att vara de första med den ”nya, naturliga stilen”.

Den litteratur som finns om den naturlika planteringen under dess mest populära år på 70- och 80-talen är skriven av den tidens mest framstående forskare och kunniga på området. Det ger en något idealiserad bild av hur naturlika ytor bör planeras och skötas, något som kanske vanliga kommunförvaltningar inte har möjlighet till av ekonomiska eller andra skäl.

Frågorna i enkäten handlade huvudsakligen om planering, växtval och skötsel. Svaren varierade beroende på kommunernas ekonomiska möjligheter och växtzon. De sydligaste hade större utbud av växter att välja på tack vare sitt gynnsamma läge i växtzon I och verkade ha en större inblandning av exoter. Kommunerna längre norrut höll sig mest till inhemska växter. Generellt sett verkar den naturlika planteringen inte ha så hög status om man ser till mödan man lagt på planering och skötsel.

En viktig slutsats är också att naturlikheten inte främst verkar finnas på artnivå utan i den flerskiktade strukturen som naturen har.

Abstract

I have always liked nature and I had the conception that all vegetation that is not clearly constructed by man, for example a lawn or a flower bed, is something that nature has done by itself. My eyes were opened for the alternatives when I for the first time heard the expression "nature-like / naturalistic plantation".

The purpose with this work is to find out how much a nature-like plantation really resembles nature, if they are planned to be nature-like or just something used as a green filling. The purpose is also to give an indication to the status of the nature-like plantation.

The work consists of three parts. One historical part that explores the origin to the conception of "nature-like". One part on the contemporary history of the idea of planning nature-like areas in the 70's and 80's. These two parts are exclusively literature studies. The last part is a summary of a questionnaire that was answered by those responsible for the parks in a few municipalities. The questionnaire was answered in writing by five park directors in four municipalities and verbally by two.

Some conclusions

The historically seen "natural" English park style, which was a reaction to the more strict French style, was not that natural at all and often did greater damage on the existing landscape than the French. The "English" in English Park style is also not unquestioned. Several countries claim to be the first with the "new, natural style".

The literature available about the most popular years of the nature-like plantations in the 70's and 80's, are written by the most prominent and knowledgeable researchers of that time. This gives a somewhat idealized image of how nature-like areas should be planned and managed. This idea might not be possible to realize by ordinary municipalities for economical or other reasons.

The questions in the questionnaire were mainly about planning, choosing plants and management. The answers varied due to the economic resources and location. The most southern municipalities have a wider range of plants to choose from and seemed to be using more exotic plants in their nature-like plantations. Further north mostly Swedish plants were used. In general the nature-like plantation did not seem to have a high status if you look at the low effort put on planning and management.

An important conclusion is also that the resemblance to nature is not in the species used but in the multi-layered structure.

Innehållsförteckning

1 Inledning.....	1
1.1 Bakgrund.....	1
1.2 Syfte.....	1
1.3 Avgränsning.....	1
2 Metod och material.....	2
2.1 Arbetets indelning.....	2
2.2 Utvärdering av metoder.....	2
3 Kort historisk överblick.....	3
3.1 Parkens utveckling i England - enligt engelsmännen	3
3.1.1 Medeltiden.....	3
3.1.2 Den franska stilen i engelska parker och trädgårdar.....	3
3.1.3 Den engelska parkstilen - en motreaktion.....	4
3.2 Engelska parkens utveckling ur fransk synvinkel.....	5
3.3 Den engelska parken kommer till Sverige.....	6
3.3.1 Fredrik Magnus Piper (1746 - 1824).....	6
4 Naturlika planteringar idag.....	9
4.1 Allmänt om naturlika planteringar.....	9
4.1.1 Orsaker till naturlika planteringars popularitet.....	10
4.1.2 Några anledningar att anlägga naturlika planteringar.....	10
4.1.3 Uppbyggnad av naturlika ytor.....	11
4.1.4 Utgångspunkter vid anläggning.....	12
Exempel på växtsamhällen.....	12
Skötsel.....	13
4.2 Olika typer av naturlika planteringar.....	13
4.2.1 Vind- och/eller bullerskydd.....	13
4.2.2 Trädbank.....	13
4.2.3 Bostadsgårdar.....	13
4.2.4 Inramning av vårdinstitutioner.....	14
4.2.5 Lekmiljö.....	14
4.2.6 Planteringar för att komplettera skadad eller förstörd naturmark.....	14
4.2.7 Parker/stadsskogar.....	14
4.2.8 Ekologiska parker.....	15
4.2.9 Heempark/Heemtuin.....	15
Heemparkens ursprung.....	15
Fredriksdals friluftsmuseum.....	16
5 Kommunernas naturlika planteringar.....	17
5.1 Planering av naturlika planteringar.....	17
5.2 Växtval.....	17
5.3 Skötsel.....	18
6 Diskussion.....	19
6.1 Historisk överblick.....	19
6.2 Naturlika planteringar idag.....	19
6.3 Enkät svar.....	20
6.4 Naturlik = lik naturen?.....	21
6.5 Intressant ytterligare forskning.....	21
Källförteckning.....	22
Bilaga 1: Enkät.....	23

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Jag har ända sedan jag varit liten haft tre stora intressen; djur och natur, musik och historia. När vi syskon var små tog våra föräldrar ofta med oss ut i skogen för att plocka svamp och bär, titta efter djur, djurspår osv. Hemma musicerades det friskt av alla generationer. Efter en något främmande tid på gymnasiets samhällvetenskapliga program försökte jag mig på studier i musik men kom fram till att musiken skulle göra sig bättre som fritidsintresse. Efter två års biologistudier så har jag slutligen letat mig tillbaka till ett mer konkret natur- och, nu också, trädgårdsintresse. Till slut träffade jag rätt med landskapsingenjörs-programmet och trivdes bättre än på någon annan utbildning hittills.

Jag har alltid tyckt om naturen. När jag någon gång bott så jag inte har haft nära tillgång till en naturlig miljö har jag alltid känt mig instängd. Jag har alltid haft en föreställning om att all växtlighet som inte är tydligt anlagd, som en gräsmatta eller en rabatt, är något som naturen åstadkommit av sig själv. Mina ögon öppnades för alternativen när jag för första gången hörde begreppet ”naturlik plantering”.

Begreppet ”naturlika planteringar” nämns många gånger i utbildningen men inte så specifikt. Ofta förutsätts att man förstår begreppet utan vidare förklaring. Jag är nyfiken på den historiska bakgrunden till hur *naturligt* uppfattades, hur fenomenet naturlika planteringar uppkom och vilken status och användning de har idag.

Arbetet består av tre delar:

- En rent historisk litteraturstudie över parkens utveckling och hur begreppet ”naturligt” användes.
- En nutidshistorisk del som behandlar litteratur från främst 70- och 80-talen då den naturlika planteringen blev populär.
- En enkätundersökning om den naturlika planteringen i dagens kommunförvalningar.

1.2 Syfte

Huvudfråga:

Finns det någon likhet mellan det som idag kallas naturlik plantering och det vi i Sverige uppfattar som natur?

Arbetets syfte är att ta reda på hur lik naturen naturlika planteringar egentligen är, om de är planerat naturlika eller något som används som utfyllnad. Syftet är också att ge en indikation på vilken status den naturlika planteringen har.

1.3 Avgränsning

Den historiska delen är inte en heltäckande beskrivning utan bara en överblick över ursprunget till begreppet ”naturlik”. Enkätundersökningen omfattar sex kommuner utvalda på måfå och är inte tänkt att användas till någon statistik.

2 Metod och material

Lite om hur arbetet är upplagt och vad det innehåller, vilka metoder jag använt och hur de har fungerat.

2.1 Arbetets indelning

- En historisk överblick över parkens utveckling och hur begreppet ”naturligt” användes. Den är en litteraturstudie som fokuserar främst på den engelska parkstilens utveckling i England, Frankrike och Sverige.
- Andra delen är också den en litteraturstudie och handlar om den naturliga planterings uppkomst och användande idag. Litteraturen är till stor del från 80-talet och speglar således början och mitten av den naturliga planterings popularitet. Litteraturen söktes i bibliotekens databaser Lukas och Libris. Sökord som jag använt är bland andra: naturlik* plantering*, naturlig park, grönområden, grönytor, rekreatiomsområde*, naturmark, nature-like, naturalistic, nature conservation. Litteraturtips har också inhämtats från Roland Gustavsson.
- Sista delen är svar från ett frågeformulär sänt till kommuners parkansvariga. Formuläret bestod av tio stycken frågor och sändes till tio kommuner runt om i landet. Av dessa fick jag fem skriftliga svar från fyra olika kommuner. I tillägg till de skriftliga svaren intervjuade jag två parkchefer personligen. I sammanställningen är fråga två och tre hopslagna. Fråga nio behandlas i Diskussionen och tas inte upp i Resultat-delen.

Resultatet från enkäten ska på intet sätt tolkas statistiskt utan ska bara ses som ett exempel på hur parkchefer i olika kommuner ser på naturliga planteringar. Urvalet är gjort efter mitt eget tycke, det vill säga, jag har valt kommuner som jag har något intresse i. Jag försökte välja både mindre och större kommuner i olika delar av landet. De tillfrågade kommunerna längst norrut svarade inte så de föll bort ur undersökningen.

2.2 Utvärdering av metoder

Varken litteraturstudierna eller enkätundersökningen ger en helt objektiv bild av den naturliga planterings status och ursprung. Den litteratur jag hämtat de historiska delarna ifrån är starkt präglade av författarens ursprung, till exempel så hävdas den engelska parkstilens ursprung i landet mycket starkt från engelskt håll i boken *The English Park: royal, private and public*, som är skriven av Susan Lasdun.

Likaså är mycket av litteraturen från början av 80-talet skriven av tidens främsta forskare och kunniga inom området och ger tidvis en något idealiserad bild av hur de naturliga planteringarna borde anläggas och skötas.

Enkätundersökningen lämnar mycket ytterligare att önska om man ska kunna dra några klara slutsatser av den, men den fyller ändå sitt syfte som exempel och vink om hur de naturliga planteringarna planeras och behandlas idag. Man kunde ha formulerat frågorna på ett annat sätt för att undvika svar som: ”Se föregående fråga”. Man behöver nog också göra uppföljningar på de frågor som blivit ofullständigt besvarade eller lätt missuppfattade.

3 Kort historisk överblick

Trädgårdsmodet har varierat genom historien, från nyttoträdgårdar till strikt symmetriska parkanläggningar till romantiskt anpassad natur och så småningom det vi idag kallar naturlika planteringar. Denna översikt gör inga anspråk på att vara heltäckande utan är tänkt att ge en mycket kort översikt över hur begreppet naturlikt kan spåras i historien. Man förknippar förstås den ”Engelska Parkstilen” med anläggningar i England men historien till ursprunget varierar beroende på vem man frågar.

3.1 Parkens utveckling i England - enligt engelsmännen

(Hämtat i sin helhet från boken ”The English Park” (Lasdun 1991))

3.1.1 Medeltiden

Under tidig medeltid, i mitten av 1000-talet, började parker bli vanliga i England. Dessa var från början hägn för hjortar som så småningom också kom att omfatta andra djur som vildsvin, kaniner, nötboskap, får, svin och hästar. Dessa inhägnader gjorde det lättare att göda djuren till föda för den växande befolkningen. Parkerna ägdes av godsherrar, adel och kung och det var främst de som hade jakträtt där. Dessa parker var föregångare och inspiration till den engelska landskapsparken som skulle komma senare, och var bara delvis gestaltade. I mitten av 1200-talet började det bli vanligt att slott, kloster och andra gods anlade en liten inhägnad trädgård i anslutning till byggnaderna.

Den mest exklusiva användningen av parken var som jaktmark. Kungen gjorde därför anspråk på alla bytesdjur på stora landområden, för sig själv och sitt hov. Andra fick söka jakttillstånd. Ett komplext system av lagar och förordningar kallat "the Forest Law" utvecklades. "Forest" i detta sammanhang hänger samman med det latinska *foris* som betyder utanför. Lagarna fanns således utanför det vanliga rättssystemet med egna byråkrater och egna domstolar. Straffet för att olovligt skjuta kungens villebråd var hårt, hårdare än straffet för att döda en annan man. Lagen sade bland annat att "*Whosoever should slay a hart or hind, should be blinded*" (Lasdun 1991, s.15). Många markägare upptäckte att de plötsligt inte hade rätt att vare sig jaga eller avverka skog på sin egen mark. Inte heller det som kunde anses vara föda åt kungens djur fick röras, till exempel bok- eller ekollon. I slutet av seklet minskade arealen parkmark på grund av att marken odlades upp i allt större utsträckning för att ge mat åt den snabbt växande befolkningen.

På 1400-talet började de mer välbärgade markägarna uppskatta parkerna för deras skönhet och inte bara den praktiska nyttan av dem. Det blev vanligt att man byggde sina bostäder i en park istället för att bara ha den i närheten. Henry VII byggde 1499 ett slott i den gamla hjortparken i Sheen. Till slottet hörde en stor inhägnad trädgård som innebar början till de kungligas och adelns intresse för trädgårdskonst.

3.1.2 Den franska stilen i engelska parker och trädgårdar

Henry VIII fortsatte längs sin fars inslagna väg och byggde storslagna parkanläggningar och trädgårdar till sina slott. Hans anläggningar var av den franska stilen med en befäst mur med takryttare, figurklippta buskar, geometriskt ordnade blomsterrabatter och färgat grus och jord i sinnrika mönster, sk. knots, nedanför slottens fönster. Med de strikta trädgårdarna ville han försöka överglänsa dem som den franske kungen François I gjort.

När den engelske kungen sedan blev äldre ville han ha sin jaktmarker nära till hands och bytte därför till sig marker med tvång från adeln och kyrkan. År 1540 tog han till exempel Neyte, Hyde och Ebury från Westminster Abbey och bildade Hyde Park.

Henry VIII:s dotter, drottning Elisabeth ärvde mer än 200 parker av sin far. Hon var den första som öppnade en park för allmänheten då hon lät hålla militäruppvisningar i Hyde Park. Det var en första antydning till en offentlig park men det skulle dröja innan det blev vanligt.

London växte snabbt och fick ett rykte om sig att vara ohälsosam, vilket bevisades av pestens härjningar 1625. Eldningen med kol inne i staden gjorde att de välbärgade ännu mer uppskattade sina lantliga egendomar. Renässansens stil präglade såväl arkitekturen av byggnader som trädgårdar. Trädgårdarna fick rektangulära avgränsningar, "broderade" parterrer, fontäner, statyer och grottor. Parken runtom blev mer gestaltad och började likna senare tiders idealiserade landskapspark. (se Figur 1)

Figur 1: Renässanstädgård Sandemar. Kopparstick av J. van den Aveelen 1699. (Karling 1981)

Under de oroliga åren på 1660-talet och framåt beslagtogs många av adelns och kungligheter egendomar och mättes upp för försäljning. Många trädgårdsanläggningar förstördes eftersom de sågs som en symbol för det kungliga förtrycket. Några anläggningar skonades dock och öppnades för allmänheten. Många egendomar gavs så småningom tillbaka till sina ägare men ofta i ganska dåligt skick.

Den franska trädgårdsstilen utvecklades ytterligare och antog barocka former. Vanligt blev alléer och trädader i radie ut från boningshuset och tvärs dessa där godsägare kunde betrakta jakten i parken från en bekväm vagn. Det blev också populärt att promenera och det anlades därför promenadstråk i närheten av större gods och slott. Där kunde fint folk ströva mellan lunch- och middagstid och utbyta skvaller och nyheter.

3.1.3 Den engelska parkstilen - en motreaktion

Under 1600-talet kan man ana tendenser till en vilja hos trädgårdsskaparna att bryta sig ur den strikta franska formen av anläggning. Man kan se en parallell med det engelska parlamentets begränsande av kungens makt - frigörelse av människan följt av frigörelse av växterna. En mer praktisk aspekt är den ekonomiska. Stora barockanläggningar kräver oändligt mycket skötsel och är således dyra i drift. En engelsk landskapspark är inte alls kostnadskrävande på samma sätt. Vad de stora ivrarna för den naturliga stilen tänkte mindre på var att en total omläggning till landskapspark var, medan arbetet pågick, mer kostsam än att hålla den befintliga barockanläggningen i skick. När väl omläggningen var klar så räddade den naturliga parkens extensiva skötsel många godsägare från att behöva sälja sina egendomar. Ytterligare en orsak till landskapsparkens genomslagskraft var den stora kontrasten mellan improduktiviteten hos de stiliserade och omfattande barockanläggningarna och det växande behovet av uppodlad jordbruksmark.

I mitten av 1600-talet öppnades den första offentliga parken, St James Park och 1661 användes uttrycket "public park" för första gången. Snart hade varje stad med självaktning en promenadpark, först i dess utkant men senare också inne i staden.

1700-talet innebar en triumf för den nya stilen. Formen blev mer naturlig, murarna revs för att införliva trädgården med den omgivande parken. Parken blev mer genomtänkt och gestaltades för att skapa en harmoni med trädgården. Den nya, moderna parkstilen kallades i utlandet för den "engelska trädgården". Man fick genom sina resor till de klassiska länderna som Grekland och Italien inspiration till sina trädgårdsanläggningar hemma. Uttrycket landskap (Landskip) kommer från landskapsmålarna som visade på en idealiserad och pittoresk omgivning. Den engelska parkens natur kompletterades med statyer, urnor, små tempel som skulle ge anläggningen ett antikt utseende. (se Figur 2) Man ville inte heller att sikten skulle begränsas av de hägnader man hade byggt för att hålla hjortar inne. Istället gjorde man vallgravar eller diken med eller utan ett nedsänkt stängsel. Den engelska beteckningen "ha-ha" sägs komma av de promenerandes förvånade utrop när de upptäckte det "osynliga" stängslet.

Figur 2: Kapell (Piper 2004)

Chapelle Paroissiale situé dans l'enceinte d'un parc, appartenant à son Patronus.
(Församlingkapell beläget i en inhägnad park, tillhörande godsägaren.)

Många av de tidigare planterade alléerna, speciellt de som löpte upp mot huvudbyggnaden, fick dispens från det stora arbetet att utplåna alla räta linjer eftersom man ville bevara de gamla träden.

I slutet av 1700-talet hade den engelska parkstilen blivit så belamrad av icke naturliga element att den förändrade landskapet mer än vad den franska stilen gjorde. Den engelska parkstilen berörde stora ytor i landskapet. Vägar drogs om, skogar avverkades, sjöar dikades ut och andra landområden översvämmades för att bilda nya sjöar och stora massor jord flyttades när man omformade naturen. Man byggde upp mausoleer, tempel och ibland eremitage med inhyrd eremit. Vanliga var också de nya, falska ruiner, sk. follies, med mer eller mindre lyckad gotisk stil, som uppfördes.
(Lasdun 1991)

3.2 Engelska parkens utveckling ur fransk synvinkel

Engelsmän är nog med att framhålla sin egen del i skapandet av den nya landskapsstilen. "We have discovered the point of perfection. We have given the true model of gardening to the world." skrev Horace Warpole i *The History of the Modern Taste in Gardening* (1780).

Andra spårar ursprunget till Asien, främst Kina. Från franskt håll ger man åt de ledande engelska trädgårdsskaparna enbart äran av att ha infört den nya stilen i sitt eget land men vidhåller att inspirationen kom från franska jesuitmunkar verksamma i Asien. De visar också på Dufresny, en av de franska trädgårdsskaparna som samtida med André Le Nôtre, den främste stilbildaren i det strikta franska trädgårdsskapandet, tillämpade en trädgårdsstil liknande den "nya" engelska. Åter andra hävdar att kina-spåret är ett villospår i både Frankrikes och Englands försök att ta åt sig äran av att ha varit först med den naturliga landskapsstilen. (Olausson 1993)

3.3 Den engelska parken kommer till Sverige

I början av 1700-talet blomstrade barockträdgårdarna i Sverige. Landets främsta trädgårdsskapare var då Nikodemus Tessin, en av Le Nôtres elever. Tessin arbetade efter Le Nôtres principer men utvecklade sin egen stil genom att lägga till tempel och grottor inspirerade av italiensk renässans. Carl Hårleman, som varit student hos Le Nôtres systerson Claude Desgots, tog 1728 över efter Tessin då denne gick bort. Han förenklade barockstilen och bröt delvis med den franska traditionen då han integrerade köksträdgården med lustträdgården.

Den första ritningen till en trädgård i engelsk stil i Sverige utfördes av Fredrik Barnekow för en anläggning i Örtofta. Han blev sedan anlitad av den trädgårdsintresserade Gustav III. Kungen tog 1777 också hjälp av en trädgårdsmästare från England, William Phelan, en duktig yrkesman men inte någon konstnär. Man fick då ögonen på Fredrik Magnus Piper som för tillfället studerade utomlands. När Piper så småningom kom hem till Sverige anlätades han av svenske kungen för att arbeta med Haga och Drottningholm. Haga är den första egentliga landskapsparken i Sverige.

Piper ansvarade för många projekt inom sitt tilldelade huvudområde, de kungliga lustträdgårdarna och parkerna. Han gjorde också vissa projekt för välbeställda bruksägare. De som inte var lika välbeställda fick nöja sig med arkitekter som inte krävde lika mycket i arvode. Den kunglige trädgårdsmästaren vid Haga fick för ett arbete nöja sig med 38 Riksdaler, vilket var en bråkdel av vad Piper skulle ha begärt.

1790-talet utgör kulmen för den engelska parken i Sverige liksom en början till renässans för den franska stilen. Vid sekelskiftet 1800 och strax före gjordes två olika förslag till ombyggnad av parken vid Löfstad slott. 1798 lämnar den anonyme skaparen in ett förslag till ägarinnan Sophie Piper. Förslaget är en symmetriskt uppbyggd fruktträdgård med en skarp gräns mot omgivande ängsmark. Endast gångarnas sträckning är förändrad. Ritningen ogillades av fru Piper och hon krävde in ett nytt förslag. 1800 kom det andra in med en mer renodlad utformning av en stiliserad engelsk park. Exemplet visar på att båda stilar nu åter var gångbara.

Figur 3: Fredrik Magnus Piper, bild av Jonas Forsslund 1798. (Karling 1981)

3.3.1 Fredrik Magnus Piper (1746 - 1824)

Fredrik Magnus Piper (se Figur 3) är en av Sveriges första professionellt skolade trädgårdsarkitekter. Under tiden för hans popularitet ville man gärna förknippa hans namn med alla engelska parker av betydelse. Hans främsta uppgift var dock de kungliga lustträdgårdarna och parkerna. De andra enskilda uppdrag han tog på sig var oftast för släktingar eller vänner. Fredrik Magnus föddes i Uppsala och skrevs in på universitetet där han 1764-66 studerade matematik och hydrostatik. På det följde ingenjör- och arkitektstudier samt konstnärlig utbildning vid Ritaracademien i Stockholm. Efter åtta års högre studier anställdes han 1772 som konduktör¹ vid

¹ **konduktör** (fr. *conducteur*, av *conduire* 'föra', 'leda', av lat. *conduco* 'sammanföra', 'sammandra', 'samla', i medeltidslat. även 'föra', 'leda'), förr titel på lägre tjänstemän inom det statliga byggnadsväsendet, såväl det civila som det militära; den avskaffades under 1800-talets senare del. I Danmark avser benämningen en (ofta yngre) arkitekt som är kontorets platskontrollant på ett bygge. (Nationalencyklopedin)

Överintendentsämbetet. Följande år reste han till England där han stannade ett år innan han for vidare till Paris. Hans far hade nu utverkat en tre år lång resepen-sion till sin son för att enligt konungens önskan låta honom förkovra sig i den engelska trädgårdskonsten. Piper for nu till Rom och tillbringade ytterligare några år där innan han 1777 anhöll om ytterligare tre års resepen-sion. Han fick *ett* år "med den uttryckliga tillsägelse att nästa År begifwa sig på hemresa." Han for därefter tillbaka till Paris där han bland annat studerade vattenanläggningarna i Versailles. Piper åkte sedan tillbaka till England där han i ett och ett halvt år satte sig in i den engelska trädgårdskonsten.

Figur 4: "Utkast til General-Plan af Drottningholms Lustparks Anläggningar, med förbättringar, projecterade åhr 1797 af F. M. Piper." (Karling 1981)

1780 gifte han sig med Elisabeth Hackson, dotter till den fd. svenske konsulen i Smyrna, Turkiet. Fyra dagar efter bröllopet for paret sedan till Sverige där kung Gustav III nu väntat otåligt i flera år. Väl hemkommen utnämndes Piper till hovintendent med ansvar för anläggning och dekoration av de kungliga slottens lustträdgårdar. Han satte genast igång med att arbeta fram planer för Hagaparken. Han reviderade även generalplanen för Drottningholm där han föreslog stora förändringar av den befintliga anläggningen.(se Figur 4) 1771-85 ledde han arbetet vid Haga. 1785 gjorde han också en plan över anläggandet av en engelsk park på Godegård i nordvästra Östergötland. Ägaren Johannes Abraham Grill var Pipers sväger, gift med hans frus syster. Planen till Godegård gjordes antagligen innan han sett platsen och vid ett senare besök 1791, då han även besökte Bjärka-Säby, hade han mycket kritik att komma med till den lokale trädgårdsmästaren som fått uppdraget att anlägga parken. Arbetet avstannade vid godsägarens plötsliga död 1792.

När Gustav III dog, även han 1792, minskade Pipers och andra konstnärers inflytande. Året därpå reste Piper tillbaka till England efter att ha blivit nekad tjänsten som överintendent² Ytterligare ett år senare reste han åter till Sverige på ett halvt löfte om tjänsten men blev återigen förbigången. För att blidka Piper utnämnde den nya överintendenten Carl Fredrik Fredenheim honom till vice-preses i Konstakademien.

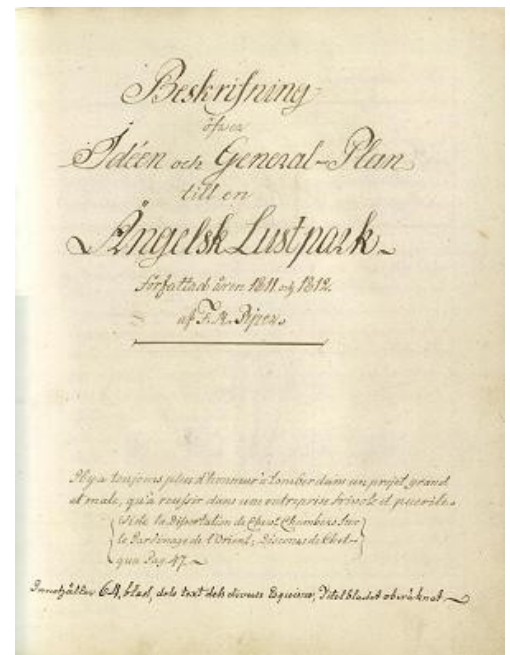
Trots sin förkärlek för den naturligt inriktade engelska landskapsstilen ansåg Piper att stadsparker med nödvändighet bör vara av den artificiella stilen. Tanken syns i hans utarbetning av planen för Kungsträdgården som har flera strikta och symmetriska element samtidigt som han ger den en något friare form med slingrande gångar. 1797 började han åter sitt arbete med planen för Drottningholm. Han reviderade sin gamla plan och kompletterade med redan gjorda förändringar.

² **överintendent**, titel buren av cheferna för Nationalmuseum, Husgerådskammaren, Livrustkammaren m.fl. institutioner. Överintendentstiteln, som har fransk förebild, infördes 1697 i Sverige och gavs då åt Nicodemus Tessin d.y. såsom ansvarig för slottsbygget i Stockholm. Vid mitten av 1700-talet fick överintendenten ansvaret för hela det offentliga byggnadsväsendet, med uppgift att granska ritningar till statliga och kyrkliga byggnader. Som självskriven preses för Konstakademien 1773-1878 hade han också överinseende över konstnärs- och arkitektutbildningen, liksom över de kungliga konstsamlingarna och modellkammaren. Ansvarsområdet koncentrerades under slutet av 1800-talet till byggnadsväsendet, där chefstiteln 1918 ändrades till *generaldirektör för Byggnadsstyrelsen*. (Nationalencyklopedin)

På sidan 201-202 (Olausson 1993) står att F.M. Piper erbjöds titeln som hovintendent, en titel som han redan hade sedan flera år. Troligen var det jobbet som ÖVERintendent han erbjöds men senare nekades.

Början av 1800-talet medförde färre kungliga och privata uppdrag för Piper som istället fick ägna sig åt en ny sysselsättning, nämligen att gestalta begravningsplatser i ett antal städer. Detta ägnade han sig åt mellan 1806 och 1811. I slutet av den perioden skrev han på sitt trädgårdstraktat "Beskrifning öfwer Idéen och General-Plan till en Ängelsk Lustpark". (se Figur 5) Han hade på grund av problem med gikt svårt att röra armarna kunde till mesta delen skriva men inte längre skissa.

Hans sista projekt rörde en "lust- och spatserplats" i Karlskrona som borgerskapet beställt. Arbetet avbröts tillfälligt i mars 1814 då Pipers hustru dog men återupptogs senare. I oktober samma år presenterade han sin generalplan och de kompletterande ritningarna inkom följande år. Piper dog 1824, 78 år gammal. (Olausson 1993)

Figur 5: Beskrifning öfwer Idéen och General-Plan till en Ängelsk Lustpark. (Piper 2004)

4 Naturlika planteringar idag

Det vi idag kallar naturlika planteringar är inte sällan en bit mark som blivit över och som man inte vill ha stora besvär med skötsel på. Tanken bakom är att de ska sköta sig själva efter naturliga principer av konkurrens och succession. Graden av skötsel, tanke bakom sammansättning och så vidare, varierar mycket.

4.1 Allmänt om naturlika planteringar

Det finns många sätt att indela naturlika planteringar både utifrån tillvägagångssätt vid uppbyggnaden och den tänkta användningen. Om man ser till uppbyggnaden kan man urskilja åtminstone tre olika typer. Denna indelning är hämtad från en engelsk bok.

Den första är *habitat restoration* där man vill återskapa den natur som försvunnit genom att använda arter som finns på platsen. Den här typen av upplägg kan användas till att binda ihop befintliga rester av naturlig vegetation. På så sätt ökar man möjligheterna för djurpopulationer att förflytta sig och skapa en livskraftig stam.

I fallet med *creative conservation* resonerar man utifrån att det ofta kan vara svårt att veta exakt vilka arter som ingick i vegetationen på platsen innan. Om man ändå lyckas ta reda på det så är det ändå bara en ögonblicksbild av en fortskridande succession och växtsammansättningen som fanns på platsen behöver inte nödvändigtvis vara den mest stabila. Förhållandena på platsen kan också ha förändrats så att den ursprungliga vegetationen inte längre skulle klara sig lika bra. Man använder gärna en artsammansättning som överensstämmer med den regionala men man är inte lika bunden i artvalet som i det föregående fallet.

Vid anläggandet av ett *anthropogenic landscape* tar man ingen eller lite hänsyn till vad som tidigare fanns på platsen. Man kan använda sig av växter som normalt inte finns på platsen men som klarar förutsättningarna bra. Det estetiska värdet är viktigare än att hålla sig till lokala arter.

(Dunnet & Hitchmough red. 2003)

Det finns också många olika grader av komplexitet på naturlika planteringar. Förebilden är och har främst varit *landsbygdsnatur*. Man har haft den svenska lövängen och hagmarker som förebild men har mer övergått till att sikta mot en plantering likt ett skogslandskap med inslag av vilt växande häckar från jordbrukslandskapet.

I England talar man även om *stadsnatur* med ruderväxter³, spontant uppkommen i staden, på platser präglade av mänsklig aktivitet. Några få exempel på sådan har också funnits i Sverige i Lund och Malmö-området på 70-talet men där har sedan blivit bebyggelse eller anlagd park.

(Gustavsson 1987)

Naturlika planteringar används i alla slags förvaltningar i Sverige; kommuner, landsting, bostadsföretag, församlingar med flera. 60 % av alla kommuner använder sig i olika grad av naturlika planteringar enligt en undersökning presenterad i skriften "Naturlikt i Sverige" utgiven av Stad och Land från 1986. Dessa är vanligare i större kommuner som har mer kompetens och mer välorganiserad parkskötsel. (se Tabell 1)

³ Not. ruderväxter (av lat. *rudera*, 'grus') betecknar växter som uppträder på av mänsklig verksamhet kraftigt påverkad, ofta kväverik mark, t.ex. på avstjälningsplatser mm. Ex svinmålla, gatkrasse, nattskatta. (Norstedts uppslagsbok, Prisma 2003)

Tabell 1 (Persson & Andersson (1986))

Invånarantal	Andel kommuner som använder sig av naturlika planteringar
>50.000	90 %
30 - 50.000	90 %
10 - 30.000	60 %
< 10.000	10 %

4.1.1 Orsaker till naturlika planteringars popularitet

70 % av de svenska kommunerna har några slags naturlika planteringar. En orsak till att dessa har blivit så populära att anlägga, är att parkförvaltningarna har fått större arealer att sköta samtidigt som anslagen till skötsel av grönområden minskar. Rationaliseringar i skötseln, till exempel mer effektiva och bränslesnåla maskiner, är bara möjlig till en viss gräns. Efter det återstår besparingar för att klara budgeten. Det är förstås svårt att klara nedskärningar utan att försämra standarden på skötseln. Mycket av den mark som finns angiven som parkmark i kommunerna är inte mark som används som park. Det kan exempelvis vara skyddszoner längs med vägar, industriområden och järnvägsområden. Skötsel av dessa områden, som är anlagda med gräsmattor, buskage och planteringar, drar mycket pengar i förhållande till de områden som verkligen utnyttjas som park av allmänheten. När nedskärningar görs drabbas alla parktyper, även de mest utnyttjade. (Persson 1985)

4.1.2 Några anledningar att anlägga naturlika planteringar

De vanligaste anledningarna som finns till att anlägga naturlikt är kopplade till skötseln och därigenom ekonomin. När planteringarna är uppvuxna och har slutit sig kommer att kräva en låg skötselinsats och således en kostnadsbesparing med tiden. De består av robust vegetation som tål att användas av alla oavsett ålder. En annan fördel som ibland framhålls är att brukarna kan vara med och påverka utformningen av sin omgivning eftersom planteringen inte är statisk utan utvecklas hela tiden. (Persson 1981)

Idén om den **naturlika parken** utvecklades i samarbete mellan Helsingborgs parkavdelning och forskare på Sveriges LantbruksUniversitet (SLU), Alnarp. Under 70- och 80-talen var Helsingborg en stor förebild i Norden vad gäller utformningen av naturlika parker. Andra länders parkförvaltare och ekologer hade oberoende av varandra kommit in på samma spår och hämtade genom besök inspiration från anläggningarna i Helsingborg.

Istället för de traditionella parkanläggningarnas utsmyckningar och mer exotiska växter valde man nu en mer robust vegetation för en hållbar miljö. Detta gjordes med tanke på den uppväxande generationens lek och lärande. (Gustavsson 1993)

4.1.3 Uppbyggnad av naturlika ytor

Redan på 30-talet användes inhemska arter som avskärmning och skydd i Tyskland. Det inhemska växtmaterialet glömdes bort under 60- och 70-talens storbyggande men kom igen i slutet av 70-talet. De naturlika planteringarna började användas i Sverige i större skala på 80-talet med de ekologiska principer om ståndort och succession som förut bara använts i parker och trädgårdar. Den nya kunskapen, som man ännu inte på 80-talet bemästrade helt, var anläggning, skötsel, gallring och kostnadsberäkning. Följden därav blev att de naturlika planteringarna varken blev ändamålsenliga, bra skötta eller billiga. (Persson 1981)

Undantag finns förstås. Karlskoga har kallats "Sveriges grönaste stad". 1941 tillträdde Carl Fredby posten som stadsträdgårdsmästare. Fredbys motto var, som trädgårdsmästaren och författaren Stephen Switzer skrev i 1700-talets England, i början av den engelska landskapsstilens framväxt, att "*design (should) submit to nature*" (Lasdun 1991, s.80). Carl Fredbys utvidgande av stadens parkmark byggde mycket på naturalistiska principer. Han tog stor hänsyn till hur landskapet såg ut och ville främst framhäva den naturliga vegetationen. Parkmarken i Karlskoga ökade från 3 hektar parkmark när Fredby tillträdde till att omfatta 200 hektar då han gick i pension 1974! (Bucht 1997)

De naturlika planteringar som anläggs i England har ofta en större artrikedom och en mer komplex uppbyggnad än de i Sverige eller Holland. Engelsmannen Robert Tregay har noggrant undersökt naturlika planteringar i olika länder och kommit fram till principer för uppbyggnaden. Till en början låg betoningen på biologiska och tekniska problem i anläggandet. Man använde sig av en enkel stomme med hög artrikedom. Senare tillkom en allt starkare betoning av gestaltningen. Det naturlika kompletterades med alléer och klippta häckar. De planteringar som idag finns i Sverige och Holland har oftast en ganska enkel och likformad uppbyggnad med ganska få arter. (Gustavsson 1987)

Hittills har ekologiska områden ofta planlagts av ekologer och utseendet har fått en underordnad betydelse i jämförelse med de ekologiska värdena. Å andra sidan kan landskapsarkitekter tycka att natur är för oformlig och tråkig för att passa in i stadsmiljö och har därför inte velat ägna sig åt det i någon större omfattning. (Blanck 1996)

Cirka 70% av de naturlika planteringarna i Sveriges kommuner innehåller, enligt undersökningen i "Naturlikt som stil", färre än tio arter vilket ger en ganska låg komplexitet och få valmöjligheter för ett varierat slutbestånd. Man använder sig också i stor utsträckning av snabbväxande amträd som skydd åt de uppväxande slutträden. I många fall används gråal (*Alnus incana*) som slår mycket rotskott när de kapas och ofta krävs gift för att få bort dem från planteringen. Som jämförelse kan nämnas att man i skogsbruk använder ca. 5% amträd i en trädplantering medan man i hälften av de naturlika planteringarna har mer än 15%. Med tiden kommer de senare kräva mycket gallring och skötsel för att inte se förväxta ut när amträden börjar dominera beståndet.

Den vanligaste naturlika ytan i Sverige är den öppna naturparken som består av en klippt gräsmatta med skogshäckar eller dungar. Eventuellt kan det också finnas någon ängsyta. Linjerna i parklandskapet är oftast mjuka medan övergångarna mellan öppen och lummig mark är skarpa. (Gustavsson 1987)

I naturlika planteringar, till skillnad från andra planteringar, eftersträvar man flerskiktning. Man talar om ett högre och ett lägre trädskikt, ett mellanskikt som består av buskträd, ett buskskikt, fältskikt med örter, gräs och ris och längst ner ett bottenskikt av mossor. Traditionell strategi i parker och andra planteringar är att sätta större plantor direkt på slutavstånd. Dessa plantor är dyrare

och planteringarna kräver mer skötsel än naturlika sådana. När man anlägger naturlika planteringar planterar man istället ett stort antal småplantor tätt för att få en naturlig konkurrens och ett större urval av lämpliga individer att utveckla. De mindre landskapsplantorna är förstås billigare och kräver också en mindre mängd skötsel. (Gustavsson 1993)

4.1.4 Utgångspunkter vid anläggning

"Ståndortsanpassning är ett av de centralaste begreppen och det finns växtsamhällen för i stort sett alla ståndorter." (Persson 1981 s.14)

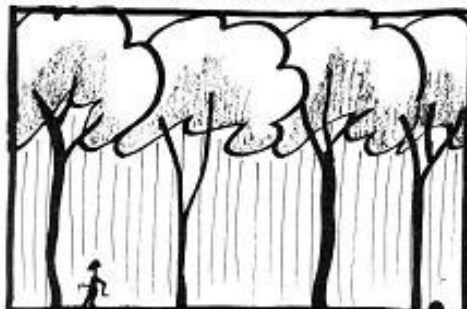
Ståndortsanalys är mycket viktig för att få växter som passar på platsen. Viktiga faktorer för hur växterna kommer att trivas på platsen är till exempel klimat (både klimatzon och mikroklimat), vattenförhållanden, markförhållanden och ljustillgång.

Plantskolor har oftast få landskapsväxter. De arter som finns är ofta för förädlade för att klara den extensiva skötseln i en naturlig plantering. Det är också viktigt att få tag i plantor med rätt proveniens, det vill säga ursprung. Många plantor i Sverige är uppdragna från frö köpt utomlands och dessa plantor kanske inte klarar det svenska klimatet om skillnaden är för stor jämfört med fröets hemland. Växter som säljs i Sverige kan också vara importerade från Holland vilka i sin tur hämtat dem från till exempel Italien. (Persson 1981)

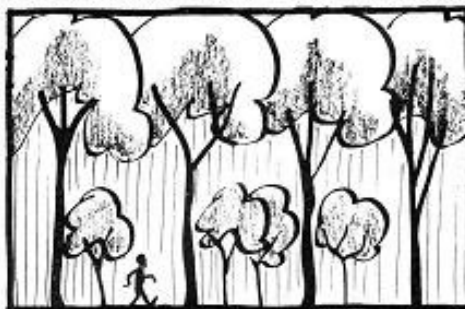
Exempel på växtsamhällen

Nedanstående bild visar på tre typer av naturlika planteringar med olika struktur och artsammansättning.

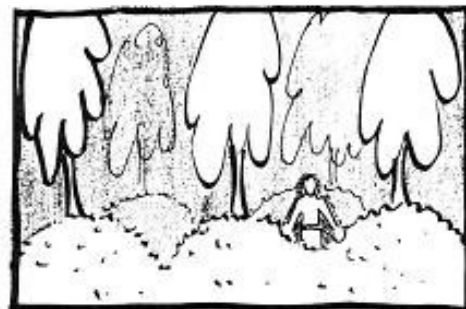
Tre exempel på olika typer av bestånd och vad som kan ha ingått i artlistan vid planteringen.

Bokbestånd utan buskskikt. Artsammansättning vid plantering. Amträd: Klibbal (*Alnus glutinosa*) 20%. Slutträd: Bok (*Fagus silvatica*) 80%.

Ek–Avenbok–Hassel-bestånd. Amträd: Goliatpoppel (*Populus canadensis* 'Robusta') 20%. Slutträd: Skogsek (*Quercus robur*) 25%, Avenbok (*Carpinus betulus*) 25%. Buskskikt: Hassel (*Corylus avellana*) 15%, Häggmispel (*Amelanchier canadensis*) 15%.

Alm–Ask-bestånd. Amträd: Kinesisk poppel (*Populus simonii* 'Fastigiata') 10%, Vitpil (*Salix alba* 'Liempde') 10%. Slutträd: Skogsalm (*Ulmus glabra*) 15%, Ask (*Fraxinus excelsior*) 15%, Skogslind (*Tilia cordata*) 10%. Högbuskar/lågträd: Hassel (*Corylus avellana*) 10%, Hägg (*Prunus padus*) 5%, Naverlönn (*Acer campestre*) 5%. Buskar: Måbär (*Ribes alpinum*) 10%, Skogskornell (*Cornus sanguinea*) 5%, Skogstry (*Lonicera xylosteum*) 5%.

Figur 6: Tre exempel på olika typer av bestånd och vad som kan ha ingått i artlistan vid planteringen. (Persson 1981) Illustration av Ami Talling.

Skötsel

Det finns olika sätt att se på skötsel. Man kan ha ett statiskt synsätt där växtligheten i en anläggning ska rättas efter den ursprungliga planen och bibehållas på samma stadium i successionen. Man kämpar då ofta *mot* den naturliga utvecklingen.

En alternativ syn på skötsel är den flexibla som innebär att man arbetar *med* utvecklingen. Genom att redan från början bygga in en potential för naturlig succession så kan man med varsam skötsel få en utveckling med "öppet slut", det vill säga man följer med i utvecklingen och styr bara delvis. Det kan vara svårt att förutse alla tänkbara, framtida scenarier om hur beståndet kommer att utvecklas, vilka som kommer att använda området och till vad och en mer flexibel skötsel kan då anpassas vartefter förutsättningarna ändras.

Med så kallad Creative Management, utvecklat av Robert Tregay, får de som sköter och förvaltar ett område utbildning för att se områdets naturliga förutsättningar och utveckla det därefter. De lär sig se möjligheterna och inte bara problem som måste lösas. Problem kan uppstå om de som anlägger håller hårt på det som de ville åstadkomma istället för att välkomna förändringar i den naturliga utvecklingen. Det är viktigt att de som designar området jobbar tillsammans med de som ska sköta det, så båda parter är överens om hur det ska utvecklas och styras. (Blanck 1996)

4.2 Olika typer av naturlika planteringar

4.2.1 Vind- och/eller bullerskydd

Dessa är enkla planteringar med oftast bara en funktion. De är inte tänkta att vara tillgängliga för folk att vistas i utan vegetationens uppgift är här att täcka jordvallar eller bromsa vinden över öppna ytor. (Gustavsson 1985)

Figur 7: Vindskydd, Hässleholm. Foto: Ulf Källens

4.2.2 Trädbank

Många kommuner använder sina befintliga landskapsplanteringar som trädbank. Som alternativ till att gallra ur en trädplantering gräver man upp plantorna och placerar i andra planteringsytor i kommunen. (Gustavsson 1985)

4.2.3 Bostadsgårdar

Vegetationen ska här fungera som en avskärmning och inramning av gården vid bostadshus. Dessa miljöer måste vara anpassade till alla grupper av brukare. De måste tillgodose barnens krav på tålig växtlighet och samtidigt ha områden som tilltalar de vuxnas krav på prydlighet och välskötthet. (Gustavsson 1985)

Figur 8: Inramning bostadsgårdar, Norra Fäladen, Lund.

4.2.4 Inramning av vårdinstitutioner

Även här har vegetationen en viktig avskärmande funktion och är en viktig del av vård- och terapimiljön. Den bör vara varierad, tilltalande och välskött. (Gustavsson 1985)

4.2.5 Lekmiljö

På 40- och 50-talen började det komma speciella lekredskap till barnen vars lek då blev förvisad till speciella platser i parker och bostadsområden. Med detta följde då behovet av att hägna in lekytorna. Vegetationen fungerade då enbart som avgränsning runt lekplatserna, eventuellt i kombination med stängsel. Projektörerna ansåg också att vegetationen inte skulle kunna överleva utan skydd och valde därför "beväpnade" växter, dvs. med taggar. Denna syn på vegetationen som avgränsning höll i sig även under 60-talets storbyggen.

I slutet av 60-talet och under 70-talet ändrades synen på nödvändigheten av klara avgränsningar. Taggbuskar ersattes med olika videarter som skulle tåla hård behandling av barn genom att lätt slå nya skott. Så småningom utvecklades dessa idéer till att vegetationen mer skulle vara en del av lekmiljön och planerades mer noga när det gäller artkompositionen. (Gustavsson 1993)

Lekmiljöer måste ha ett tåligt och robust växtmaterial. Skötseln kan skilja lite från skötsel av andra sorters planteringar. Man beskär skadade växter, föryngrar, stammar upp blivande kronträd och skapar klätterträd. (Gustavsson 1985)

Figur 9: Naturlik plantering i anslutning till lekplats. Ljuraparken, Norrköping.

4.2.6 Planteringar för att komplettera skadad eller förstörd naturmark

Detta är den planteringsform som tar mest hänsyn till omgivande natur. Den naturmark som skadats eller förstörts vid markarbeten i samband med nybyggnation ska kompletteras så snabbt och omärkligt som möjligt. Helst ska man inte se någon skillnad mellan den natur som sparats vid bygget och den som blivit anlagd. Man gör då en inventering av omgivande natur och använder samma arter. Eventuellt kan man även plantera in andra arter som trivs i trakten. (Gustavsson 1985)

4.2.7 Parker/stadsskogar

De skogsparker som finns i Sverige är oftast för små för att ge någon skogslik karaktär. De öppna ytornas centrala placering bidrar till att skogskänslan inte infinner sig. Många skogsplanteringar fungerar som bullerskydd längs med vägar och som vindskydd längs med parkstråk. (Gustavsson 1987)

Figur 10: Sankt Jörgens park, Lund.

Dessa planteringar är dock så stora jämfört med andra naturlika planteringar att slitaget kan spridas ut över en större yta. Man har där större möjlighet att variera skötseln i olika delar av parken/skogen beroende på användningens omfattning och sätt. (Gustavsson 1985)

4.2.8 Ekologiska parker

Ekologiska parker är vanliga i England där de anläggs med ett tydligt pedagogiskt syfte. Dessa parker ska ha en så stor inbyggd artrikedom som möjligt och syfta till att stadsmänniskor ska kunna se och lära sig om naturen. (Gustavsson 1987)

4.2.9 Heempark/Heemtuin

En heempark är en speciell sorts naturlig park som har sitt ursprung i Holland på 20-talet. Syftet är att på en begränsad yta visa upp landets eller regionens olika växtmiljöer för att människor (framförallt stadsbor) ska kunna se och lära sig om sin omgivning och dess historia. (Blanck 1996)

Utmärkande för dessa parker är också att de är inte anlagda en gång för alla utan i ständig förändring och utveckling. Dessa kräver därför ofta en skötelinsats likvärdig en stadspark. En enkel uppbyggnad ska främst visa de vilda växternas skönhet och växtsätt. Det enda svenska exemplet på en heem-park är Fredriksdal i Helsingborg. (Gustavsson 1987)

Heemparkens ursprung

I Holland finns väldigt få orörda, naturliga områden kvar. Mycket av landet skulle ligga under vatten om det inte dikats ut och används till odling och har därför gått direkt från att vara havsbotten till kulturmark.

Småskolläraren Jacobus Pieter Thijssse, (1865 - 1940) och ekologen Eli Heimans (1861 - 1914) var upphovsmän till det som på 40-talet skulle kallas heempark. 1925 anlades Thijssse Hof som anses vara den allra första heemparken. Den hade enligt läraren Thijssses önskan uttalade pedagogiska syften. Thijssse var en av föregångsmännen i natur- och miljöfrågor i Holland på 20-talet och hans brinnande intresse resulterade i att han så småningom blev biologilärare.

Olika heemparker kan kräva olika grader av skötsel. Vissa parker sköts främst extensivt med bara små skötselinsatser som till exempel slåtter av ängsytor eller kalhuggning av små trädbevuxna ytor där man vill ha in mera ljus. Andra parker sköts mer intensivt och motsvarar i skötselinsats en stadspark. I sådana utförs även plantering, beskärning och ogräsrensning. Oavsett skötselnivå används bara inhemska arter. Ofta sköts parkerna på båda sätt i olika delar av samma park.

Vid anläggandet av heemparker läggs mycket energi på markberedningen. För att få en stor variation i växtlighet så skapar man en stor variation i markförhållandena. Exempel på miljöer kan vara kärr, dammar och sluttningar. Förhållandena kan vara blöta eller torra, näringrika eller näringsfattiga inom ett mycket begränsat område. (Blanck 1996)

Figur 11: Fredriksdals gods.

Fredriksdals friluftsmuseum

I slutet av 1700-talet ville ofta välbärgade stadsmänniskor ha ett sommarhus på landet borta från stadens buller. Fredriksdal byggdes åt Fredrik Willhelm Cöster. Huvudbyggnaden blev klar 1788. I samband med husbygget anlades en park i fransk stil med klippta avenbokshäckar och arkader. Den engelska parken tillkom på 1880-talet då huset byggdes om.

1918 skänktes egendomen till Hälsingborgs museum med avsikten att anläggningen skulle avspegla nordväst-skånsk byggnadskultur, främst avsågs stadslivet i Helsingborg på 1880-talet. Man ville också ha en botanisk avdelning där Skånes flora skulle finnas.

Den botaniska trädgården började planeras 1931. Planen var att anläggningen skulle innehålla dels en systematisk del med namn utsatta och växterna planterade efter familj och dels en populärbotanisk del som skulle framhäva de vilda växternas skönhet. Målet som presenterades i arbetsgruppens förslag var att alla vildväxande, högre, skånska växtarter skulle finnas representerade i växtsamhällen. Träden, som är anläggningens stomme, planterades 1936-37. Inplantering av örtfloran började 1950. Så sent som under 1980-talet tillkom en avdelning som visar blom- och spridningsbiologi. (Berggren Barring 1993)

Den landskapsbotaniska avdelningen består idag av mer än 40 olika växtmiljöer. Det finns skogar med alm, al, björk, bok, ek, gran, tall och lövblandskog. Ängarna är av olika slag; fuktäng, torräng eller löväng. Det finns damm och havsvik, en allmogeåker, enefälad och dessutom samlingar av enar och björnbär. (www.fredriksdal.se)

Figur 12: Askskog till höger och björkskog till vänster, Fredriksdal.

I den systematiska delen finns Skånes ca. 1200 vildväxande arter. Den skolbotaniska trädgården har alla 1200 arter etiketterade och i den systematiska trädgården är växterna ordnade efter Linnés system efter släkt och familj. (www.fredriksdal.se)

Figur 13: Systematiska trädgården, Fredriksdal

5 Kommunernas naturlika planteringar

Detta är en sammanställning av de svar jag fick från de sex kommunernas parkansvariga. De åtta första frågorna har slagits ihop till tre teman; planering, växtval och skötsel. Fråga nio (se Bilaga 1) har inte tagits med i sammanställningen eftersom svaren på den var subjektiva åsikter och kommer att behandlas i Diskussionen.

Tabell 2

<i>Deltagande kommuner</i>	<i>Växtzon</i>
Ovanåker	V-VI
Gävle	IV
Norrköping	II
Linköping	II
Lund	I
Lomma	I

5.1 Planering av naturlika planteringar

Det vanligaste verkar vara att anlägga naturlika planteringar utifrån behov som uppstår, antingen på ytor som blivit över eller omläggande av befintlig parkmark för att minska skötseln. Inspiration hämtas från redan anlagda planteringar eller alternativt från sparad natur. De två sydligaste kommunerna var naturligt påverkade av Helsingborgs framstående anläggningar av naturlika planteringar på 70- och 80-talen. Lomma är den enda kommun som har någon slags mall, i detta fall en lista över användbara arter. Andra alternativ till inspiration var böcker, internet och andra städers lyckade planteringar. Platsen man tänkt anlägga på kan också ge inspiration.

Någon slags inventering av befintligt växtmaterial gjordes i de flesta kommuner, några noggranna och vissa mer översiktligt. Lomma och Lund påpekade att i det sedan länge uppodlade skånska landskapet finns nästan ingen vegetation att inventera vid nybyggnad. Den mesta utbyggnaden av bostäder sker på åkermark. Hur mycket resultatet av inventeringen påverkar valet av arter i den nya planteringen varierar med vad man vill åstadkomma.

5.2 Växtval

Man kan skönja en generell skillnad i växtval mellan de olika delarna av landet. De växter som nämnts är enbart träd och buskar. Något fältskikt hinner man oftast inte med att anlägga utan får etablera sig självt.⁴

De två nordligaste kommunerna, i zonerna IV-VI, var mest noggranna att påpeka att planteringarna utformas med tanke på klimat, snötryck, saltmängder och så vidare. I de kallare zonerna är hårdigheten vital. Växtmaterialet hämtas från lokala plantskolor eller ur naturen. För vissa trädslag, som björk (*Betula ssp*), har man sett en större överlevnad hos plantor hämtade från naturen än dem från plantskolor.

⁴ Lennart Persson, Parkchef Lomma, personligt samtal 2007-03-07.

Exempel på växter som används: Gran (*Picea abies*), tall (*Pinus sylvestris*), björk (*Betula ssp*), rönn (*Sorbus aucuparia*), pelarasp (*Populus tremula 'Erecta'*), en (*Juniperus ssp*), lönn (*Acer ssp*), pilar/vide (*Salix ssp*), syren (*Syringa ssp*).

För de mellersta kommunerna är också hårdigheten viktig men man ser mer den ekonomiska aspekten av det. Om materialet inte är hårdigt nog och dör ut skulle det kosta mycket i både arbete och medel att återställa planteringen. Man menar också att en naturlig plantering inte är billigare att anlägga än annan parkmark och det är då lika viktigt att lägga ner tillräckligt med medel för att få ett bra material som klarar sig. Även dessa kommuner hämtar sitt växtmaterial från svenska plantskolor. Då de ligger i zon II så finns en viss frihet även att hämta ifrån sydligare delar av landet. Vid något tillfälle har man försökt använda material taget direkt ur naturen men utan större framgång. Norrköping hade förr en egen odling av träd att användas i kommunen.

Exempel på växter som används: Rönn (*Sorbus aucuparia*), oxel (*Sorbus intermedia*), björk (*Betula ssp*), tall (*Pinus sylvestris*), stenros (*Rosa canina*), ek (*Quercus ssp*).

De sydligare kommunerna har med sin gynnsamma växtzon mest frihet i sitt val av växter. I stort sett alla svenska växter kan användas och i tillägg tas en del exoter in. Man talar istället om nödvändigheten av väl avmognat material och bra uppdragning på plantskolan. Växterna tas från svenska plantskolor men dessa tar i sin tur in material även från Danmark och Tyskland. Man påpekade att Skåne är närmare i växtzon till norra Europa än till exempelvis Uppland. Material ur naturen används inte alls med hänvisning till risken för rotskador när trädplantor med ett naturligt utvecklat rotsystem grävs upp.

Exempel på växter som används: Lönn (*Acer ssp*), lind (*Tilia ssp*), fågelbär (*Prunus avium*), avenbok (*Carpinus betulus*), hägg (*Prunus padus*), naverlönn (*Acer campestre*), rönn (*Sorbus aucuparia*), skogstry (*Lonicera xylosteum*), skogsolvon (*Viburnum opulus*), benved (*Euonymus ssp*), måbär (*Ribes alpinum*), vildrosor (*Rosa ssp*) och äppelros (*Rosa rubiginosa*), ek (*Quercus robur*) eller rödek (*Quercus rubra*), bok (*Fagus sylvatica*), fruktträd av olika slag, äkta kastanj (*Castanea sativa*), gråal (*Alnus incana*), sitka-al (*Alnus sinuata*), silverbuske (*Elaeagnus commutata*), buketapel (*Malus sargentii*), vildapel (*Malus sylvestris*), körsbär (*Prunus ssp*), vilpärön (*Pyrus pyraeaster*), pilar (*Salix*).

5.3 Skötsel

Alla kommuner utom en har någon slags beskrivning över hur de naturlika planteringarna ska skötas men bara en har en utarbetad skötselplan. Flera av de tillfrågade talar om stora neddragningar i anslagen till parkskötseln under 90-talet. Man nämner också från flera håll att gallringen är eftersatt, dels på grund av låga anslag men också beroende på den ursprungliga tanken att planteringarna skulle sköta sig själva och därför inte fick så mycket vård.

Ingen av de tillfrågade kommunerna ansåg att de hade tillräckligt med medel för att sköta de naturlika planteringarna på ett lämpligt sätt. En kommun angav att de naturlika planteringarna nästan inte fick någon skötsel alls på grund av låga anslag till skötsel och ytterligare två sade att det fanns vissa sådana områden. I de övriga talade man om låg skötselgrad. En orsak som ligger till grund för att det är svårt att hinna med att sköta de naturlika planteringarna är att man förr i större utsträckning hade lov att använda kemiska medel för bekämpning av ogräs. Numera görs rensningar för hand eller maskinellt, något som tar mer tid. Parkförvaltningar får också mer och mer mark att ta hand om när städer växer och nya bostadsområden tillkommer. Trots ökade arealer ligger anslagen på samma nivå som förut och man tvingas prioritera hårt. I Lund beskärs varje år endast 7 % av de naturlika planteringarna, vilket innebär att det kan gå 10 – 15 år mellan beskärningstillfällena i en enskild plantering.

6 Diskussion

6.1 Historisk överblick

Ursprunget till den moderna uppfattning om naturliga anläggningar kommer från den engelska parkstilen. Inspirationen kom från landskapsmålarnas bilder av en pittoresk natur som kanske mer speglade ett betat odlingslandskap än vild natur. Ordet *picturesque* har ett nära samband med ordet *picture* och kan beskrivas som konstnärligt målerisk. Ett annat ord som brukar beskriva vacker landsbygd är *pastoral* som kommer av ordet *pastor*=*herde* och sålunda även det har samband med betade marker (jmf. *pasture*).

Den engelska parkstilen är en motreaktion mot den strikta franska trädgårdsstilen men man kan undra om den engelska stilen är mycket mer naturlig än den franska. Den berörde större arealer än vad den franska stilen gjorde. I den franska barock- och renässansstilen var trädgården en begränsad anläggning vars syfte var att komplettera och framhäva den byggnad den var anlagd runt. Den engelska parkanläggningen var en fortsättning av den byggnadsnära anläggningen och sträckte sig vidare ut i landskapet. Det blev även på modet att promenera och åka med hästskjuts genom parken och då krävdes förstås större arealer. Den naturlighet som vartefter kom att hyllas som överlägsen den strikta och tuktade stilen var främst en föreställning om ett pastoralt landskap inspirerat av italienska och romerska antiken som den framställdes i konsten. Man strävade efter att de som besökte en engelsk parkanläggning skulle känna förvåning, förundran, stillhet och så vidare. Med hjälp av noggrannt planerade siktlinjer där utsikten skulle vara speciellt hänförande skulle de besökande bli imponerade av världens egendomar.

Detta krävde en omfattande omläggning av landskapet där befintliga vägar drogs om, sjöar dränerades och anlades på lämpligare ställen, skogar avverkades och man flyttade stora jordmassor för att få kupering där man ville. Landskapet försågs med diverse främmande element, såsom konstgjorda grottor, tempel, lusthus, falska ruiner och så vidare. Man verkar ha tagit lite eller ingen hänsyn till den befintliga engelska naturen utan den ”naturliga” engelska parkstilen var inte så naturlig som man kan förledas att tro.

6.2 Naturlika planteringar idag

Den naturlika planteringen verkar inte ha någon större status i Sverige idag. När de började anläggas på 70- och 80-talen var den stora anledningen att man ville spara in pengar på både anläggning och skötsel. Tanken var från början att de skulle sköta sig själva med naturlig föryngring och succession. Man planterade stora mängder småplantor tätt och väntade på att Naturen skulle ta över och utveckla. Resultatet blev inte sällan att bestånden växte igen och blev täta och dog inifrån.⁵

Behovet av att minska kostnader för skötsel av parkmark verkar fortfarande vara den största anledningen till att anlägga naturlikt. Ytorna kan variera i storlek från smala remsor vegetation på bullervallar längs större vägar till stadsskogar och grönska runt vårdhem.

Mycket av den svenska litteraturen som behandlar anläggande av naturlika ytor skrevs under 80-

⁵ Svante Törnvall, Park- och naturkontoret, Tekniska förvaltningen, Lund, personligt samtal 2007-03-05.

talet och speglar början av den popularitet som förfarandet skulle få. Den noggrannhet med vilket tanken bakom anläggandet beskrevs tror jag inte har slagit igenom hos parkfolk och anläggare ute i kommunerna. Det kan ibland vara svårt att se hur litteraturens generella beskrivningar kan tillämpas på en enskild faktisk yta i en kommun. Man sitter ju kanske mer sällan och letar efter en yta att anlägga naturligt på, än att inse att en befintlig yta kanske bäst passar som naturlig och extensiv.

Ingen av de tillfrågade kommunerna ansåg att de hade tillräckligt med tid eller medel för att sköta de naturlika planteringarna på ett lämpligt sätt. Till en början trodde man inte att ytorna skulle behöva någon skötsel och man har därför inte trott att det skulle behövas någon plan för skötseln. Man har försummat skötsel och inte gallrat i tid. Det gör att områdena numera kan vara snåriga och igenväxta och svåra att göra något åt.

Om man ser till den litteratur som jag hämtat information ifrån så verkar den naturlika planteringen i England ha en betydligt högre status än i till exempel Sverige och Holland. Områden tänkta att bli naturlika inventeras noga med avseende på växtlighet och växtbetingelser och planeras därefter. Enligt läran om Creative Management får de som sköter de naturlika planteringarna utbildning i att tänka kreativt och flexibelt och se områdets utvecklingsmöjligheter.

6.3 Enkät svar

Tillvägagångssättet hos landets olika kommuner när det gäller naturlika planteringar verkar vara väldigt varierande. Några kommuner angav Helsingborgs nydanande parkanläggningar på 70- och 80-talet som inspiration för sina egna kommuners planering av naturlika ytor. Främst förstås de som ligger i södra delarna av landet men även lite längre norrut. Andra kommuner fann sin inspiration i böcker, från nätet och från platsen själv. Vanligt var också att man återanvände fungerande koncept. En risk med det senare sättet är förstås att de flesta naturlika ytor i en stad kommer att bli mycket likartade.

De sydligaste kommunerna i undersökningen har fördelar av sin gynnsamma växtzon i den bemärkelsen att de kan välja i stort sett vilka svenska växter som helst till sina planteringar och i tillägg en hel del exoter som kommer att överleva. Å andra sidan har de ingen referens i naturlig vegetation att efterlikna, eftersom de områden som byggs ut oftast ligger på åkermark.

Av undersökningen framgår också att skötseln av de naturlika planteringarna av ekonomiska skäl inte är prioriterad i parksötseln. En kommun har tvingats lämna dem i stort sett utan skötsel. Andra kommuner sköter dem extensivt och ingen tillfrågad verkar vara nöjd med den insats de gör i skötseln av de naturlika ytorna.

På frågan om de tillfrågade personligen kunde se ”någon skillnad på hur noggrant naturlika planteringar planeras och anläggs beroende hur mycket medel/kompetens som finns, ex. skillnad mellan stora och små kommuner”, blev svaren mycket varierande men ändå ganska väntade.

Min tanke var dels att se hur de större respektive mindre kommunernas möjligheter att noggrant planera och anlägga naturlikt uppfattades av andra, dels tänkte jag att någon tillfrågad kanske hade jobbat i flera kommuner och kunde jämföra sitt arbete då och nu. Ingen av de tillfrågade har dock som svar på frågan jämfört något tidigare och nuvarande arbete.

Slutsatsen är att noggrannheten i planeringen varierar mest med tanke på vilken slags kompetens

som finns i kommunen och det har inte med storleken i sig att göra. Större kommuner kan ha svårigheter med att hinna med allt som ska skötas och vara tvingade att göra hårda prioriteringar i skötseln medan mindre kan vara relativt välbeställda. Dessutom har kommuner utan stora ekonomiska möjligheter ibland eldsjälare som driver utvecklingen.

6.4 *Naturlik = lik naturen?*

Den likhet till naturen som antyds i begreppet ”naturlig plantering” är troligen inte avsedd att vara på artnivå. Många av de tillfrågade kommunerna använder till största delen inhemska svenska arter i sina naturliga planteringar men kanske inte av den anledningen som jag först trott. Min tanke om naturliga planteringar när jag började det här arbetet var att de var tänkta att likna den omgivande naturen, för att få in svensk natur i stadsmiljö eller för att återställa den vegetation som förut fanns på platsen. Sådana tankar finns också men dominerar inte på något sätt planerarnas tankesätt.

Till mesta delen används svenska arter i sådana planteringar men den tanken som primärt ligger bakom är att materialet ska vara hårdigt och överleva klimatet på platsen. Några parkchefer anger att de ibland använder sig av exoter för variationens skull även i naturliga ytor och ytterligare några tycks känna en viss frustration över att urvalet hårdiga växter är ganska begränsat.

Den verkliga likheten verkar istället ligga på strukturnivå. Den naturliga växtligheten består av olika skikt. Ett trädskikt med höga mer eller mindre skuggande träd, kanske ett mellanskikt med halvhöga buskträd eller mindre träd, ett buskskikt, på marknivå ett örtskikt och allra längst ner mot marken mossor. En parkliknande miljö har oftast bara ett skikt på varje yta. Vanligt är träd stående i gräsmatta, buskage, rabatter med lägre växter och så vidare. Det örtskikt som uppkommer ses i sådana fall som ogräs som ska bekämpas och mossor är oftast inte alls önskvärda.

En likhet med naturen som man hoppades skulle uppstå av sig själv var förstås att ytan skulle sköta sig själv. Vad man kanske inte tänkte på var att en nyplanterad naturlig plantering inte direkt kan fungera som natur lika lite som man kan anlägga andra planteringar och lämna dem vind för våg och hoppas att det ordnar sig. Att välja naturligt framför andra typer av planteringar när man ska spara pengar på kort sikt är nog dömt att misslyckas. En naturlig vegetation har inte utvecklats med sådana mängder småplantor stående så tätt. Kanske hade man även amträd som växte upp snabbt och skyddade de mindre växterna till en början men fortsatte att växa och kväva ut dem. Planteringen kommer säkerligen till ett stadium med självföryngring och naturlig succession så småningom men tidsrymden tills detta sker finns nog inte inräknat i vanliga kommuners tidplan. Om man från en kal yta ska få upp en vegetation som liknar naturen så krävs en del tillsyn och framför allt gallring. På längre sikt när ytan kommit i balans är den ett bra sätt att spara in pengar på parkskötsel. Den kan däremot inte lämnas helt utan tillsyn ens som fullvuxen för den utsätts troligen för slitage och nedskräpning om det finns människor som utnyttjar den i en stadsmiljö.

6.5 *Intressant ytterligare forskning*

Efter att ha hållit på ett tag med detta arbete insåg jag att det finns ytterligare intressanta trådar att ta tag i. En sådan sak skulle vara att undersöka utvecklingen och vegetationen på de ytor som lämnats att växa igen själva (se Lund, fråga 8 i Bilaga 1). Det skulle också vara spännande att jämföra den omfattande engelska litteraturen om naturliga planteringar med de verkliga förhållandena i engelska ”kommuner”.

Källförteckning

Blanck, Håkan (1996). *Apects of change in some nature-like parks in the Netherlands*. Sveriges lantbruksuniversitet: Alnarp.

Bucht, Eivor (1997). *Public parks in Sweden 1860 - 1960*. Sveriges lantbruksuniversitet: Alnarp.

Berggren Barring, Ann-Margreth (1993). *Grönskans museum [inkl. Fredriksdal, friluftsmuseum, Helsingborg]*. Utblick landskap, v. 10(2), s. 38-43.

Dunnet, Nigel & Hitchmough, James (red.) (2003). *The dynamic landscape: naturalistic planting in an urban context*. New York: Spon Press.

Fredriksdal museum och trädgårdar. Hemsida. [elektronisk] *Landskapsbotaniska trädgården – en översikt*. Tillgänglig: <<http://www.fredriksdal.se/templates/StandardPage.aspx?id=22593>> (2007-03-20)

Fredriksdal museum och trädgårdar. Hemsida.[elektronisk] *Systematiska trädgården*. Tillgänglig: <<http://www.fredriksdal.se/templates/StandardPage.aspx?id=22532>> (2007-03-20)

Gustavsson, Roland (1985). *Miljökatalogen - handbok i skötsel av naturlika planteringar*. Hässleholm: Domänverket.

Gustavsson, Roland (1987). *Naturlikt som stil*. Utemiljö, v. 20(1), s. II-VII.

Gustavsson, Roland (1993). *In natura [inkl. Helsingborg]*. Utblick landskap, v. 10(2), s. 26-31.

Karling, Sten et.al. (1981). *Fredrik Magnus Piper och den romantiska parken*. Katrineholm: Kungl. Akademien för de fria konsterna och författarna.

Lasdun, Susan (1991). *The English Park: royal, private and public*. Singapore: Andre Deutsch Limited.

Olausson, Magnus (1993). *Den Engelska parken i Sverige under gustaviansk tid*. Stockholm: Piper Press.

Persson, Bengt (1985). *Brett genombrott för naturlikt*. Utemiljö, v. 18(5), s. 6-7.

Persson, Bengt (1981). *Naturlika grönområden - en kursbok för undervisning eller självstudier*. Stockholm: Byggeforskningsrådet.

Persson, Bengt & Andersson, Ole (1986). *Naturlikt i Sverige*. Stad och land/Special nr 6. Hässleholm: Movium.

Piper, Fredrik Magnus (2004). *Beskrifning öfver Idéen och General-Plan till en Ängelsk Lustpark*. Värnamo: Byggförlaget.

Bilaga 1: Enkät

Norrköping (förr) är frågor besvarade av Norrköpings förre stadsträdgårdsmästare och *Norrköping (nu)* av den nuvarande.

1 Använder ni någon mall för hur en naturlig plantering av ett visst slag ska se ut? Om ja, vad för slags mall? Om nej, varifrån hämtas inspiration till utformningen?

Ovanåker

Nej! Det blir att man letar i böcker eller på t.ex. internet.

Gävle

Nej, ingen mall. Planteringen utformas med tanke på överlevnad och att den inte ska kräva skötsel. Vi ser till jord, vattentillgång, snötyngder, saltmängder mm.

Norrköping (förr)

Ingen mall men växter av liknande sorter som fanns i angränsande eller tidigare områden som exploaterats. Flera av våra naturlika planteringar gjordes med uppgrävd naturmark för att reparera skadade ytor vid exploateringsbyggen av vägar. Parken tillhörde Gatukontoret.

Norrköping (nu)

Nej, ingen mall men om ett koncept visat sig fungera kan det återanvändas på platser med liknande förutsättningar. I övrigt beror det hela mycket på hur platsen ser ut och vad man är ute efter med planteringen. Inspiration kan hämtas från andra städer eller länder, historiska trädgårdar eller stadsrum mm. där man gjort lyckade planteringar. Platsen i sig kan också ge inspiration t.ex. i växtval.

Linköping

Inspirationen hämtas från Alnarps utbildning i början av 80-talet och de planteringar som då uppfördes i Helsingborg. Utförandet har sedan efter åren anpassats till de lokala förutsättningar utifrån de erfarenheter som gjorts.

Lund

Helsingborg var först med sina naturlika områden och i Lund ville vi ju inte kopiera det men trenden kom hit också efter ett tag. Till en början var det en trädgårdsarkitekt som ritade. På 60- och 70-talen byggdes jättestora områden som Linero och Norra Fäladen. Folk klagade över att det var öppet och blåsig i Lund och då var det naturligt att lägga rejäla ridåer. Vi använder landskapsplantor av både buskar och träd. I några fall har man använt småplantor när det gäller buskarna men satt in stamträd här och var i planteringarna.

Lomma

Mycket inspiration kom från Helsingborg och deras förmåga att skapa karaktär i parkerna. I grönplanen från 1980 tog vi med mycket naturlika planteringar. Konsulter togs in för att rita dem men resultatet blev inte det önskade så vi ritade själva. Jag har gjort olika listor med växter. Vi har växter som vi vill ha, på listan, och beroende på hur planteringen ser ut så tar vi några som vi känner passar.

2 Tas hänsyn till vad för slags vegetation som fanns på platsen innan den bebyggdes? På vilket sätt? Görs efterforskningar om det innan planteringen utformas? Tas hänsyn till vad för slags vegetation som finns i omgivningen idag?

Ovanåker

I mycket liten omfattning, i så fall är det för att öka mångfalden.

Gävle

På en oexploaterad plats inventeras befintliga växter som sedan påverkar val av nya växter. På redan exploaterad mark tas inspiration ofta från närbelägna områden.

Norrköping (förr)

Se fråga 1.

Vi gjorde egna undersökningar och anlidade dessutom botanikkunniga blivande hortonomer. Hänsyn togs till hur hård exploatering som skulle komma, eventuell närhet till affärscentrum etc. där sparad och anlagd natur skulle kunna bli förslitet slumområde.

Norrköping (nu)

I första hand tar man hänsyn till den vegetation som fortfarande finns på platsen. Ibland vill man anpassa sig till det befintliga och ibland skilja sig från det som finns. Det kan finnas en tydlig karaktär som man vill återknyta till. Samma sak med vegetation som funnits på platsen. Man kan också få en idé om vilka typer av växter som klarat sig väl. Samtidigt kan en nyprojektering förändra förutsättningarna så mycket att de inte är gångbara längre. Inventering görs på platsen för att veta vilken vegetation som finns idag. Finns det en stark historisk anknytning kan större efterforskningar på bilder och annat material göras. I övrigt görs inga större efterforskningar vad som funnits på platsen tillbaks i tiden.

Linköping

Vi brukar ta hänsyn till de vegetationstyper som finns i omgivningar och utgå från dessa när vi planterar nytt. Ibland strävar vi istället mot att öka variationen och föra in kompletterande element (lövskogspartier i barrskogsdominerade omgivningar).

Lund

Det är sällan aktuellt att ta hänsyn till tidigare vegetation eftersom det är åker där stan växer. Ibland finns det ju parkmark vid sidan om en ny plantering. Då tar vi väl hänsyn.

Lomma

Omgivande landskap är uppodlat sedan länge så det finns inte mycket vegetation att ta hänsyn till. Vi tar mer hänsyn till om det är lerjord eller sandjord, vått eller torrt, strandnära eller inland, samt vilken karaktär som vi vill skapa.

3 Används samma arter till alla/de flesta av kommunens naturlika planteringar? Vilka arter brukar användas?

Ovanåker

Det kan vara lite olika. Gran, tall, björk, rönn, lönn, pelarasp mm

Gävle

Mycket björk. Även tall, en, lönn, salix, syren. Mer ovanliga arter när konsulterande landskapsarkitekter ritat.

Norrköping (förr)

Vanliga arter som rönn, oxel, björk, tall, Rosa canina etc.

Norrköping (nu)

Det hela beror från plats till plats och vad man vill skapa. Det är svårt att säga att ett visst växtval används mer än annat. Vi har som sagt ingen mall som förordar ett visst antal växter utan det beror på vad man vill skapa.

Linköping

Vi använder oss av olika konsulter för att rita fram planteringarna och litar då till dessa fackkunskap vilket också skapar en viss variation. Vi har inte lyckats så bra med ekinslag i de naturlika planteringarna men har inte gett upp då Linköping är ”ekarnas stad”.

Lund

Växtmaterialet är ju ganska begränsat och vi håller oss ju mest till svenska växter. Växter som används är bl.a. lönn, lind, fågelbär, avenbok, hägg, naverlön, rönn, salix i något fall, skogstry, skogsolvon, benved, måbär, vildrosor och äppelros. Variationen är mer en anpassning till platsen.

I det sista området som blev färdigt i Lund, Ladugårdsmarken i norra delen, har vi naturlika planteringar ytterst som läskydd och en övergång mot landskapet. Närmare bebyggelsen har vi mindre planteringar med hortikulturella växter som t.ex. try, Weigela och vildrosor. Bland träden är det lite mer exoter; kärrek, turkisk ek, silverlön.

Lomma

Vi har experimenterat lite med olika karaktärer. Vi har en blandning i basen och sen ger vi olika karaktärer med ek eller rödek, lind eller bok, fruktträd, kanske äkta kastanj. Andra växter som används är t.ex. gråal, sitka-al, silverbuske, Malus sargentii, vildapel, körsbär, fågelbär, vilpärön, pilar. Urvalet har inte varit helt vetenskapligt utan vi har ”lekt” lite med exoter.

4 Varifrån hämtas växtmaterialet?

Ovanåker

Både från naturen och våra lokala handlare.

Gävle

Mindre träd hämtas ofta från närbelägen natur. Annars närmaste plantskolan Nordplant.

Norrköping (förr)

Mestadels Billbäcks (strax utanför Norrköping) plantskola och lite i egen odling i närheten av växthusen på Sylten.

Norrköping (nu)

Framförallt på plantskolor i Sverige.

Linköping

I våra förfrågningsunderlag föreskrivs att svensk proveniens eller e-plantor skall användas. Mycket av dessa växtmaterial hämtas från plantskolor i Skåne.

Lund

Vi får vårt material från svenska plantskolor, i de flesta fall E-plantor. Ibland har vi fått acceptera utländska plantor om det inte funnits E-plantor i tillräckliga mängder.

Lomma

Vi beställer allt via plantskolan Björkhaga i Veberöd.

5 Är det viktigt att växtmaterialet är inhemskt/bevisat härdigt? Varför/varför inte?

Ovanåker

Härdigt måste det vara annars stoppar dom inte vintrarna vi har, vi har zon 5 och 6.

Gävle

Ja, för överlevnadens skull.

Norrköping (förr)

Ja, det var inte billigare att göra naturlikt och om det inte etablerade sig skulle det vara sämre än vanlig park.

Norrköping (nu)

Till viss del är det viktigt att ha inhemskt material för att få en större sannolikhet att växterna klarar klimatet här. Stora planteringar som dör ut kan medföra stora kostnader. Härdigheten är en av de viktigaste punkterna på den här sortens planteringar.

Linköping

Eftersom det kostar så mycket i nedlagt arbete att bygga upp en plantering är det viktigt att ha utgått från växter som också överlever.

Lund

Norra Tyskland och Skåne kanske är mer likt än vad Skåne är likt Uppland till exempel. Ofta har kanske Danmark och Tyskland lika bra växtmaterial när det gäller härdighet som passar Skåne. Ju längre uppåt landet du kommer ju viktigare är det ju.

Lomma

Vi väljer härdigt material som har odlats bra och fått avmogna ordentligt. En del kommer utomlands ifrån., t.ex. Danmark. Exempelvis äkta kastanj odlas inte i Sverige.

6 Har material tagits direkt från naturen och använts i någon naturlig plantering? Varför/varför inte? Vad för slags plantering i så fall? Vilka arter?

Ovanåker

Ja vi brukar gräva upp tex. björkar i skogen även någon ask och lönn. Om man ska tex. göra rader med träd eller alléer.

Gävle

Ja, se fråga 4. Framförallt björk. Av besparingsskäl och för att björk har bättre överlevnad när den hämtas från naturen än när den tas från plantskola.

Norrköping (förr)

Ytterst sällan. Erfarenhet av några direkt-ur-naturen-hämtade visade att dessa dåligt rotade och delvis rotskadade exemplar ofta gick ut under första året.

Norrköping (nu)

Inte på senare år. Man vill ha material av en sort och av en viss storlek och det är enklare att köpa direkt från en plantskola. Det finns möjligheter att bygga på befintlig vegetation men då flyttas inte plantor från naturen till ett nytt läge.

Linköping

Har hänt i något fall i samband med någon exploatering, men inte i någon större omfattning.

Lund

Nej, det funkar inte. Rotsystemen är inte gjorda för att grävas upp som i plantskolor. Och det blir inte billigare än att köpa plantor.

Lomma

Nej, det har ju ett helt annat rotsystem. Men det är en hel del villaväxter som frösår sig i planteringarna som är kul att ha kvar. T.ex. mahonia, idegranar och rynkolvon.

7 Görs skötselplaner för de naturlika planteringarna? Hur sköts de och hur ofta?

Ovanåker

Inga skötselplaner direkt men en viss kontroll har vi ju så dom håller sig snygga.

Gävle

Nej, de sköts nästan inte alls vilket är ett problem.

Norrköping (förr)

Nej, sällan och tyvärr ganska dåligt om de inte hade goda grundförutsättningar och i början då de inte fick ett bra ytlager av torvmull som minskade försommartorkan.

Norrköping (nu)

Inte regelrätta skötselplaner men för entreprenörer görs beskrivningar om skötselinsatser. Där varierar det från plats till plats t.ex. beroende på hur gammal planteringen är, om man jobbat med amplantering eller ej osv.

Linköping

Det har gjorts vissa skötselplaner för etableringstiden, men sedan har det tyvärr brustit. Detta har hängt samman med besparingsåren under 90 talet när det drogs ner kraftigt på skötselkostnaderna och flera bestånd lämnades åt sitt öde.

Lund

Det var ju tänkt att planteringarna skulle sköta sig själva så man gjorde inga skötselplaner. Man planterade för många plantor för tätt och satte inte in röjningar och gallringar i tid så nu är många av dem nästan döda inuti. Nu har vi skötsel i olika klasser för all parkmark. En klass är för Naturlika planteringar i bostadsområde och liknande miljöer och en är Naturlika planteringar i industrimiljö, bullervallar och läplanteringar. 7 % av planteringarna beskärs varje år och det betyder att det kan vara 10 till 15 år mellan beskärning på varje plantering.

Lomma

Nej, vi har inga skrivna skötselplaner utan allt sitter i huvudet på oss. Det är egentligen något vi saknar. Vi är ute och inventerar inför varje skötselsäsong och ser var det är mest behov av att gallra och så får man prioritera det.

8 Finns det nog med medel för att sköta de naturlika planteringarna på ett lämpligt sätt? Finns det naturlika planteringar i er kommun som "lämnats åt sitt öde" efter anläggning p.g.a minskade anslag (eller andra orsaker?) till skötsel?

Ovanåker

Det är ju för lite medel för att sköta planteringarna som man borde och det har ju hänt att nåt har blivit lämnat åt sitt öde.

Gävle

Nej, se fråga 7.

Norrköping (förr)

Skötseln ingick i det ordinarie parkanslaget. Det var bättre tillsyn vid utkanten av Vrinneviskogen och Smedbybacken vilket gav bra resultat eftersom de fick lite eftervård.

Norrköping (nu)

Pengar är alltid en bristvara och just naturlika planteringar är lättare att minska skötsel på än en paradanläggning. Därför har naturlika planteringar en lägre skötselgrad än mycket annat. Inget lämnas helt åt sitt öde men planteringar kan få låg skötselgrad under lång tid innan de måste renoveras.

Linköping

Det har inte funnits tillräckliga resurser avsatta (se fråga 7).

Lund

Vi hade väldiga besparingar i början av 90-talet. Anslagen till parkskötsel skars ner med 40 % på några års tid. De sista åren har det vänt lite. Klagomålen har blivit så stora.

Nej, inga ytor har helt lämnats åt sitt öde på grund av brist på medel, men det finns ju en yta i Dalby som inte är planterad. Den har lämnats och har vuxit igen av sig själv och blivit frösådd från omgivningen. Idag tror man att det är en bit natur men det var en gräsmatta från början som sköttes extensivt och som man sedan släppte helt.

Lomma

Vi kan inte längre jobba på det sättet vi gjorde innan. Det är ju lika mycket personal nu som för 25 år sedan men nu har vi mycket mer arbetsuppgifter. Det får bli lite mer vilt i ytterområdena och så får vi försöka vara mer noggranna i de centrala och publika delarna.

Vi hinner inte riktigt att gallra så ofta som vi skulle göra. Det hänger lite ihop med almsjukan som har tagit mycket tid de sista vinterhalvåren. Sen har vi inte hunnit riktigt att plantera in örtskikt.

Inga planteringar har lämnats helt åt sitt öde men de kanske inte kommer till sin rätt eller utvecklats riktigt så bra som vi hade tänkt oss. När vi började med naturliga planteringar använde man kemisk bekämpning i etableringsskedet och då hade vi inga problem med ogräs. Nu har vi i vissa planteringar haft väldigt problem med ogräs.

9 Ser du någon skillnad på hur noggrant naturlika planteringar planeras och anläggs beroende hur mycket medel/kompetens som finns, ex. skillnad mellan stora och små kommuner?

Ovanåker

Ja nog finns det en skillnad, de större kommunerna har både mer medel och kanske framför allt bättre kompetens, men vi små är på frammarsch tror och hoppas jag.

Gävle

Den frågan får du besvara när du fått in alla svar!

Norrköping (förr)

Vet ej.

Norrköping (nu)

Jag tror inte det är någon skillnad på hur noggrant planteringen planeras men däremot är det självklart så att mer pengar kan leda till större växter och på så sätt kan du få en planteringen som är tidigare klar. Givetvis är även kompetensen viktig men förhoppningsvis finns kompetensen på ett eller annat sätt i alla kommuner oavsett om de är små eller stora.

Linköping

Det är klart att de blir bättre när en kompetens utvecklas och följs upp över tiden. Kompetens kan dock finnas hos såväl små som stora kommuner. Många små kommuner visar upp mycket bra resultat beroende på "eldsjälar".

Lund

Det är svårt att säga. Man lägger ju resurser så olika. I Lund på 90-talet så prioriterade man skola och äldreomsorg före gator och grönytor. Det är ju klart det är jätteviktigt också men samtidigt får det inte gå för långt åt ena eller andra hållet.

Lomma

Nej, egentligen tror jag inte storleken behöver ha någon betydelse. Det finns ju små kommuner som är mycket välskötta och stora som inte hinner med. Det beror en del på hur man prioriterar politiskt. Det finns tre ben som är viktiga att stå på; kunskap, engagemang och möjligheter att påverka. Vi har haft alla tre.